

Vad är Christmas' disease?

Tio frågor och svar att krydda julen med

Långledighet och god mat i överflöd under julhelgen kan inverka försoffande på de små grå under kalufsen. Tycker Gunnar Hjernerstam, läkare i Storuman, som här bjuder Läkartidningens läsare på tio kniviga kryssfrågor för kliniker att bita i. Frågorna håller sig strikt till lösta mysterier inom läkekonsten men äger alla nödvändiga referenser till en extraprofessionell verklighet.

Var så god, begrunda frågorna, välj rätt svarsalternativ – och kontrollera svaren i »facit« på nästa uppslag.

Lycka till – och god jul!

FRÅGA 1

Vilken av dessa sjukdomar kallades för morbus sacer?

- 1 Tuberkulos
- X Spetälska
- 2 Epilepsi

FRÅGA 2

Vem uppfann perkussionsmetoden?

- 1 Leopold Auenbrugger
- X René Laënnec
- 2 Andreas Vesalius

FRÅGA 3

»Nej, doktor, nej, tänk ut en sats, min herre, som gör mig för i morgon sjufalt värre, men hjälper mig i dag på mina ben.«

Vem har skrivit detta?

- 1 Esaias Tegnér
- X Erik Gustaf Geijer
- 2 Johan Ludvig Runeberg

FRÅGA 4

Sokrates dömdes till döden år 399 före Kristus. Vilken ört fanns i giftbägaren?

- 1 Stormhatt
- X Odört
- 2 Bolmört

FRÅGA 5

Den italienske författaren Giovanni Boccaccio skildrar i sin erotiskt färgade bok

»Decamerone« en farsot. Vilken?

- 1 Koleran
- X Smittkopporna
- 2 Pesten

FRÅGA 6

Ett av följande användes förr som laxermedel. Vilket?

- 1 Rissel-rassel
- X Tissel-tassel
- 2 Prissel-prassel

FRÅGA 7

»Guldguler hy, matt blomstrande små kinder

Nedkramat bröst och platta skulderblad
Lät se din hand! Var ådra blå och trinder
Ligger så svälld och fuktig som i bad.«

Denna målande beskrivning av tuberkulosens slutstadium är gjord av

- 1 Birger Sjöberg
- X Carl Michael Bellman
- 2 Ruben Nilson

FRÅGA 8

»I sväven lätta i dansens ringar,
I stojen yra i nöjets lag
och myrten blommor och lyran klingar
Men över tröskelen stiger jag:
då stannar dansen
då sänkas ljuden
då vissnar kransen
då bleknar bruden

och sorg är änden, som skriften sagt,
uppå all glädje och glans och makt.«

Den kände psalmboksdiktaren Johan Olof Wallin skildrar i sin dikt Dödens ängel en av dåtiden stora farsoter. Ovanstående vers är en av diktens 37 verser. Vilken farsot hade Wallin i tankarna?

- 1 Spanska sjukan
- X Koleran
- 2 Tuberkulosen

FRÅGA 9

Axel Munthe, vår världsberömd kollega, var en stor djurvän. I »Boken om San Michele« skriver han om djuren: »jag har älskat dem vida mer än jag någonsin älskat mina medmänniskor.«

För vilka djur inrättade han en fristad på ön Capri?

- 1 Hundar
- X Fåglar
- 2 Katter

FRÅGA 10

Vad är Christmas' disease?

- 1 En form av gikt
- X En typ av tarminfektion orsakad av Salmonella natale
- 2 En koagulationsrubbing

Första fallet av Christmas disease beskrevs lagom till julen 1952

Här kommer de rätta svaren till kryssfrågorna på föregående sida. Många av svaren är ju bara som toppen på ett isberg; för fullständighetens skull bör man ta hänsyn även till det som finns under ytan. Och det har vi gjort genom kommentarerna i anslutning till varje rätt svar. Några priser till er som svarade rätt på alla frågor delar vi inte ut denna gång men hoppas att hjärngymnastiken piggade upp under helgerna.

SVAR 1

Det var epilepsi. I forna dagar ansågs epilepsi bero på en viss gudomlig påverkan, några gånger till och med som en Guds straffdom och därför talades ofta om morbus sacer.

Människorna förstod sig inte på sjukdomen utan trodde att det var något övernaturligt.

SVAR 2

Det var Leopold Auenbrugger. Han var son till en vårdshusvård i södra Österrike. Som ung pojke hjälpte han pappan i vårdshuset, och en av hans uppgifter var att se till att gästerna hade fullt med vin i sina glas. Han lärde sig av fadern att säga till när vintunnorna var fyllda, halvfyllda eller tomma genom att knacka på tunnan. Detta enkla förfarande gav fröet till idén som senare ledde till hans stora upptäckt.

Han utbildade sig till läkare, och vid 29 års ålder blev han läkare vid det spanska militärsjukhuset i Wien, det finaste som fanns. 1761 utgav han en bok, »Inventum Novum«, där han beskrev den nya konsten perkussion. Boken föll i glömska. 1808 översattes den till franska av Napoleons läkare Corvisart, och han kunde ha gett ut den som sin egen eftersom Auenbrugger hade fallit i glömska. Men en fin hederskänsla gjorde att han i bokens företal skrev:

»Det är Auenbrugger och hans fina upptäckt, till vilken han har upphovsrätten, som jag genom denna översättning önskar att återkalla till liv.«

SVAR 3

Johan Ludvig Runeberg ur »Fänrik Ståls Sägner« – Döbeln vid Jutas.

Jag vill, jag skall bli frisk, det får ej prutas,
Jag måste upp, om jag i graven låg.
Lyss, hör, ni hör kanonerna vid Jutas,
Där avgörs finska härens återtåg.
Jag måste dit, förrän min trupp är slagen,
Skall vägen spärras, Adlercreutz bli tagen?
Vad blir, du tappra här, ditt öde sen?
Nej, doktor, nej, tänk ut en sats, min herre,
Som gör mig för i morgon sjufalt värre,
Men hjälper mig i dag på mina ben!

SVAR 4

Det var odört – conium maculatum. Stjälken är fläckig, därav namnet maculatum. Kan ibland förväxlas med persilja. Har en kväljande lukt som påminner om råtturin! Odörten är känd för sitt starka gift, där koniin är det viktigaste. Giftet verkar genom att angripa centrala nervsystemet, vilket medför en gradvis minskning av muskelstyrkan.

Koniin förekommer i de omogna frukterna, och när man stöter dem i mortel sipprar en olja fram. Något angenämt dödssätt ger inte denna giftdryck. Hemskast är att medvetandet blir intakt in i det sista. Döden infinner sig sedan andningsrörelserna förlamats. Verkan påminner på sätt och vis om förfrysning. Under antiken användes odört och äkta stormhatt i de vanligaste giftdrogerna. Stormhattsgiftet – akonitin – användes till att avliva de simplaste förbrytarna, dem man ville ge en kvalfull död. Odörtsbägaren var betydligt angenämare.

SVAR 5

Det var pesten – digerdöden. När Boccaccio 1348 kom till Florens och såg den vackra staden förstörd av pesten fick han uppslaget till ramberättelsen »Decamerone«. Sju unga damer och tre ädlingar flyr från staden till en villa på landet och fördriver tiden där med att berätta historier för varandra. Motiven är ofta skämtsamt erotiska.

SVAR 6

Tissel-tassel eller som det också kallas tissla-tassla, eller rörkassia, som är en ärtväxt. Frukttöppet har laxerande verkan och såldes förr på apotek. Namnet är egentligen en förvrängning av Cassia fistula av släktet Cassia. Andra arter är Cassia acutifolia och Cassia angustifolia, som ger sennablاد.

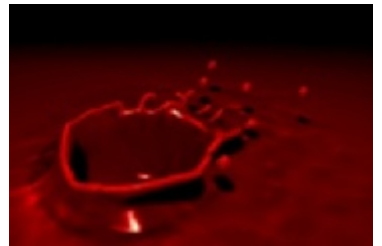
SVAR 7

Det är Bellman. Fredmans epistel nr 30 »Till Fader Movitz« under dennes sjukdom, lungsoten. Elegi.

Första versen lyder:

»Drick ur ditt glas se döden på dig väntar,
slipar sitt svärd, och vid din tröskel står.
Bliv ej förskräckt, han blott på gravdörrn gläntar,
slår den igen kanske än på ett år.
Movitz, din lungsot den drar dig i graven.
Knäpp nu oktaven.
||: Stäm dina strängar sjung om livets vår« :||

När jag gick lungkursen på Renströmska sjukhuset i Göteborg hos professor Birath i slutet av 1950-talet berättade han just om denna dikt, och han sade att det var en magnifik beskrivning av tuberkulosens kliniska bild i sitt slutstadium.

SVAR 8

Det var koleran, som ju var 1800-talets farsot i Sverige. En högsommardag 1834 kom koleran till Göteborg. En timmerman som arbetat på ett bomullslastat fartyg fick plötsligt magplågor, blev blå i ansiktet och dog efter ett par timmar. Ett par timmar senare var också hans hustru och dotter döda. Blixtnabbt spred sig farsoten över hela vårt land.

En man som såg koleran på nära håll var överhovpredikanten och psalmdiktaren Johan Olof Wallin, rikets blivande ärkebiskop. När han avled 1839 fann man bland hans manuskript dikten »Dödens ängel« Denna dikt har utan tvivel inspirerats av Wallins upplevelser när han gick omkring i kolerasjukhusens salar och officierade vid de kollektiva jordfästningarna.

Under koleraepidemierna var man synnerligen angelägen om att de döda fort skulle i jord. Man trodde att farsoten spreds genom ett miasma. Denna skräck gjorde att man vid hopsamling av liken tog allt som såg livlöst ut. Den som sökte tröst i alkoholen för att glömma ohyggligheterna och råkade somna i rännstenen löpte stor risk att hamna i en massgrav. Skräcken att bli levande begravd gjorde att uppfinnare fann på hur man skulle kunna meddela sig från kistan medelst en semaforliknande anord-

ning! Alfred Nobel var inne på tanken men sökte aldrig patent! En dam utgav en skrift där hon krävde att varje likkista skulle utrustas med telefon så att den skendöde vid uppvaknandet skulle kunna kalla på hjälp!

SVAR 9

Det var fåglar. Capri blev tack vare Munthe den enda fridlysta ön i Medelhavet där flyttfåglarna kunde övernatta utan fara för sitt liv.

SVAR 10

Det är en koagulationsrubbing – hemofili B. Kallas Christmas' disease därför att den upptäcktes första gången 1952 hos en femårig engelsk pojke vid namn Stephen Christmas, och dessutom publicerades fallet i julnumret av British Medical Journal 1952.

Sammanställaren av frågor, svar och kommentarer passar härmed på att önska alla Läkartidningens läsare en riktigt god jul.

Gunnar Hjernerstam
Storuman
med lic, med dr h c
gunnar.hjernerstam@telia.com

SVAREN I BILDER

Svar och kommentarer till frågorna från förra sidan kan du läsa här intill. Men om du klarar att koppla rätt bild till rätt fråga, innan du läser, är du riktigt het på julgröten.